

marendszer, amely nem a kutatás tényeiből, a különféle vélekedések vitájából és ütköztetéséből, nem is a szövegek vizsgálatából és latolgatásából alakul ki, sokkal inkább megérzés ez, valami féle szimat, amely azintan vezeti az irodalomtörténészt. Mindez elkerülhetetlen és nem megrovandó, sőt; hiszen a kutatót már eleve az affinitás megléte, homályos vagy öntudatlan sejtése vezette kutatása tárgyához. Ennek a látens paradigmarendszernek a rejtőző jelenléte teszi lehetővé, véleményem szerint, hogy az életrajz bizonytalanságai ki-

egészíthetők és feloldhatók legyenek. (Ilyen, nem nyilvánossá tett, megfontolások befolyásolták a könyv szerzőjét például a 35–39. lapokon.)

Taxner-Tóth Ernő könyvének egyedül ezt a kettősségét (a kritikai kiadás kívánalmainak még érezhető jelenléte, illetve a közvetlen tárgyára koncentrááló monografikus megközelítés igénye) kellett e recenzióknak szóvá tennie, minden más szempontból elismerőleg nyilatkozhat a Vörösmarty-szakirodalom legújabb jelentős eredményéről.

Borbély Szilárd

FÓNOD ZOLTÁN: ÜZENET. A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM 1918–1945

Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993. 317 l.

A pozsonyi Irodalmi Szemle hasábjain néhány éve többmenetes, személyeskedésbe forduló vita zajlott le Fónod Zoltán *Kötéltábláink* című tanulmánykötetéről (Irodalmi Szemle, 1991/5. 6. 11. szám). A kritikusok elsősorban Fónod *Kisebbségi szerepkörben* című igen terjedelmes dolgozatát bírálták, melyben a szerző a szlovákiai magyar irodalom 1918 utáni két évtizedének fejlődési pályáját mintegy hosszsmetszetben ábrázolja. A szóban forgó tanulmány kisebb-nagyobb eltérésekkel megjelent már az Irodalmi Szemle 1984-es évfolyamában és a szerző *Tegnapai önismeret* (1986) című kötetében, de ugyanakkor a most kiadott monográfia alapvetésének is tekinthető, mert jelentős részben szó szerint azonos vele.

A kritikusok erkölcsi és szakmai szempontból egyaránt súlyos – mondhatni: diszkvalifikációval felérő – vádakat fogalmaztak meg. Szerintük Fónod szellemi termékét tulajdonít el, gátlástalanul kisajátítja, szóról szóra, vagy saját elmondású formában veszi át a szakirodalom korábbi megállapításait. A kompiláció tényét a szerző ráadásul igyekszik eltüntetni: jegyzeteiben több-

nyire nem az általa használt feldolgozásokra, hanem az azokban megadott forráshelyekre hivatkozik. Eme bírálatok jelentőségét külön is alátámasztja, hogy egyikük szerzője az a Turczel Lajos, aki a legkiterjedtebb forrásfeltáró munkát végezte az 1945 előtti szlovákiai magyar irodalom témájában (*Két kor mezsgyéjén* című, 1967-ben megjelent könyve mindmáig irányadónak számít). Fónod másik felháborodott kritikusa annak az időközben elhunyt Csanda Sándornak a fia, aki *Első nemzedék* (1968) című – korántsem hibátlan – könyvében először rajzolta meg a korszak íróinak a portréit.

A vitában Fónod azzal az – elvileg méltányolható – védekezéssel élt, hogy egy összefoglaló jellegű tanulmányt csak a korabeli források és a legfontosabb feldolgozások alapján lehet megírni, így elkerülhetetlen az eddig feltárt eredmények „megisméltése”. Szerinte nincs szó szellemi termékek kisajátításáról és tudatos plagizációról, mert amit egyszer már felfedeztek, azt nem kell újra felfedezni. Úgy véli, hogy a „kompiláció” szót nem helyes csupán megbélyegzőként emlegetni, mert ezt

a módszert a „szakma” rendszeresen használja az ismeretterjesztő, de a kifejezetten tudományos igényű munkák esetében is. Fónod persze itt csúsztat és ködösít, hiszen az ismeretterjesztő munkák esetében nem szokás számokkérni az egész témakört érintő alapkutatások elvégzését, ám a szerző már 1984-ben tudományos „szintézisként” aposztrofálta a maga művét. (Vö. Irodalmi Szemle, 1984/3. 239.) A dolog azonban mégiscsak azon fordul meg, hogy a mondott témakörben Fónod nem végzett semmiféle érdemelesnek minősíthető alapkutatást (s ezt publikációi alapján bárki megállapíthatja). Így kevés kétségünk lehet afelől, hogy könyvének első változataiban Fónod az illendőség határait messze túllépve használta Kemény G. Gábor, Arató Endre, Csanda Sándor és Turczel Lajos alapozó és forrásfeltáró tanulmányait.

A szerző mostani, minden eddiginél átfogóbb igényű könyvének megítélését tovább nehezíti az a körülmény, hogy kéziratát a pozsonyi Madách Kiadó három alkalommal is visszautasította. A sokadik átdolgozás után lépett közbe a budapesti Akadémiai Kiadó, bár nem egészen világos, hogy a pénzsűkével küszködő anyaországi tudományos műhely miért éppen Fónod munkáját tartotta közlésre érdemesnek. Mi több, még a könyv kirendelt magyarországi bírálóinak a nevét sem tartották szükségesnek feltüntetni. Ez az eljárás elfogadható lenne, ha tényleg csupán ismeretterjesztő munkáról volna szó (bár ez nem kifejezetten illik a Kiadó profiljába). A fülszöveg ugye senki oldja fel az ellentmondást: „A tudományos igényű, de népszerűen megírt kézikönyv a témának eddigi legteljesebb képét adja”. Ez a formula aztán kellőképpen variálható: ha arra van szükség, akkor „tudományos”, de az akadémikusos szakmai kritikával szemben persze „népszerű kézikönyv”. De hogy ez a „népszerűség” voltaképen

mit is jelent, azt csak találgatni lehet, mert azt biztosan nem, hogy a könyv gördülékeny, élvezhető stílusban lenne megírva. A szöveg ugyanis hemzseg a suta megfogalmazásoktól és a hamisan csengő politikai műszavaktól („cseh burzsoázia”, „osztálykorlátai” stb.). Kifejezetten bántó, hogy a „haladó szellemű” kitétel szinte minden második oldalon felbukkan (ám a szókapcsolat közelebbi tartalma mindvégig homályban marad). A könyv stílusán sajnos folyamatosan érezhető az egykori szocialista újságírók bikkfanyelvének a beszüremkedése.

Célkitűzése szerint Fónod Zoltán hossz- és keresztmetszetet rajzol a korszak szlovákiai magyar irodalmáról. A történeti körülményeket is számba vevő áttekintés azonban meglehetősen elnagyoltra sikeredett, kizárólag a népszerű ismeretterjesztés feladatát tölti be. Ugyanakkor a szerző javára írhatjuk, hogy igyekezett kijavítani és átírni a vitapartnerei által korábban pellengérré állított szövegrészeket, a leginkább kirívó „vendégszövegeket” (s egyúttal törölte a kommunista ideológusoktól vett idézetek túlnyomó részét). Hiányosnak és különösen szerénynek mondhatjuk azonban az irodalomhoz szorosan kapcsolódó sajtó- és tudománytörténet bemutatását.

Az egyes írókról rajzolt kisebb-nagyobb portrék esetében nehéz eldönteni, hogy mekkora hányaduk tekinthető a folyamatos – a többszöri áttétel miatt szinte már követhetetlen – kompiláció eredményének. Tény, hogy a Csanda Sándortól korábban átvett pályaképeket a szerző lényegesen kibővíti; új szövegvariánsokkal jelentkezik a leginkább kifogásolt helyeken. Művének ez a második része betölt egyfajta lexikonpótló szerepet (használhatóságát ennyiben nem is kívánom kétségbe vonni). Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Turczel Lajos egyik vitairatában azzal vádolta meg a szerzőt, hogy a kézirat-

ban lévő szlovákiai magyar irodalmi lexikon egyes címszavait jogosulatlanul is felhasználta...

A kötet belső arányait tekintve megállapítható: túlságosan nagy súllyal szerepelnek a korszak jelentéktelen, említésre is alig méltó költői, de ugyanakkor felületesen van elintézve a viszonylag színvonalas írói esszé és politikai közírás (pl. Szvatkó Pál, Szalatnai Rezső és Peéry Rezső munkássága). Amíg verselemzés címén Fónod bőven idézi a jobbára feledésbe merült költők gyengécske műveit, addig az értekező próza maradandóbb értékű alkotásait legfeljebb egy-két mondatos ismertetéssel intézi el. Az időhatárok kijelölésében is érezhető némi bizonytalanság: alkalmanként, néhány szóval kitér az egyes

szervezők 1945 utáni munkásságára, de nem említi a visszacsatolt területen élő írók 1938 és 1945 közötti tevékenységét (pedig a kassai Új Élet 1939/40-es évfolyama, vagy az ugyancsak kassai Új Magyar Museum vastag füzetei ugyancsak beletartoznak a felvidéki magyar műveltség kontextusába). Végül is nemcsak az paradox, ahogy Fónod könyve elkészült és megjelent, hanem az általa betöltött szerep is: összefoglaló jellegénél fogva ugyan hiányt pótol, s vélhetőleg tankönyvként fogják használni, ám ennek ellenére nem kínál lényegesnek mondható tudományos eredményeket, s nem is idézi láttató erővel a felföldi magyar műveltség egykori gazdagságát.

Berkes Tamás

FOTOGÁFIÁK KASSÁK LAJOSRÓL 1915–1967

Szerkesztette: Csaplár Ferenc. Budapest, Kassák Múzeum, 1992.

Milyen egy ember?

Amíg élnek azok, akik ismerték, elmondják. Ha csak egyet hallgat meg valaki, azt hiszi maga elé tudja képzelni, ha többet, egyre jobban zavarba jön.

Milyen is egy ember? Valószínűleg olyan, amilyenek megmaradt fényképei mutatják. Ha csak egy fotográfia maradt róla, biztos az ítélet: ilyen. Ha több, ha sokkal több, elbizonytalanodunk.

Milyen ember volt Kassák?

Aki még személyesen ismerte, azt mondja: ilyen. Akinek nem sikerült látni őt húszévesnek, kétszer, háromszor húsz évesnek, mind mást mond. Segíthet-e egy könyv, egy kiállítás, egy megszállott muzeológus, aki összeszedett minden fellelhető fényképet Kassákról és élénk teszi: dönts el magad, ki van a fényképek mögött?

Szerintem nem egy ember, hanem annyi, ahány fénykép. Persze mind-egyiket Kassák Lajosnak hívták, mind-egyikük költő volt és festő és Kassák.

221 tétel fénykép. Ezek készültek reggel, délben, este, az egyikén fiatal, a másikon öreg, szomorú vagy még szomorúbb. Mindegyiken Kassákat látjuk, amint Kassákat játszik. Lapozzák át a könyvet, nem találnak egyetlen egy képet sem, ahol kiesne szerepéből. Nem volt buta ember, tudta, a fénykép az örökkévalóságnak készül, és ő szinte minden expozíció előtt megformázta a szigorú, kérlelhetetlen, meg nem alkuvó művészt, akinek hitte és hitette magát.

Ahhoz, hogy ezek a fényképek új életre keljenek, hogy kelljenek, azaz betölthessék azt a feladatukat, amiért létrejöttek, hogy odaálljanak a mindenkori néző elé, és azt mondják pökhendi göggel: én vagyok Kassák Lajos, kell még valami. Sőt, több valami. Először is egy Csaplár Ferenc, aki megszállottként foglalkozik Kassák életművével, s kell a kiállítás és kell a könyv, ami által az egy fényképből sok fénykép lesz, a 221 Kassákból annyi ezerrel több, ahány pél-